

6. Татаринів В.А. История отечественного терминоведения. Классики терминоведения / Татаринів В.А. – М. : Московский лицей, 1994. – 408 с.
7. Ecological Research. – Режим доступу до журн. : <http://www.springer.com/ecology/journal>

*Стаття рекомендована до друку
канд. пед. наук, доцентом кафедри
іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Христич Н.С.*

Стаття надійшла до редакції 20 січня 2014 року

УДК 821.161.2-31.09

***Катерина Каплюк
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)***

**МІФОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ТЕКСТУ
РОМАНУ «НІКУБ. КРОВ КАЖАНА»
В. ШКЛЯРА**

У статті розглядаються міфологічні образи роману «Нікуб. Кров кажана» В. Шкляра. Зосереджуючи увагу на містичному часопросторі роману, автор статті простежує особливості інтерпретації міфологічних образів у творчості В. Шкляра. Звернення до народної міфології, усної народної творчості дає змогу визначити традиційність міфологічних образів, до яких звертається письменник. Дослідження міфологічної складової тексту роману дає можливість говорити про часткове проникнення до сучасної масової української літератури традицій елітарної.

Ключові слова: міфологія, міфологічний образ, символ, міфотворчість, реальний і містичний часопростір.

В статье рассматриваются мифологические образы в романе «Никуб. Кровь нетопыря» В. Шкляра. Концентрируя внимание на мистическом времяпространстве романа, автор статьи определяет особенности интерпретации мифологических образов в творчестве В. Шкляра. Обращение к мифологии, устному народному творчеству дает возможность определить традиционность мифологических образов, к которым обращается писатель. Исследование мифологической составляющей текста романа дает возможность говорить о частичном проникновении в современную массовую украинскую литературу традиций элитарной.

Ключевые слова: мифология, мифологический образ, символ, мифотворчество, реальное и мистическое времяпространство.

The article deals with mythological component of the text of the novel «Nikub. The blood of pipistrelle» by Roman Shklyar. Focusing on the mystical timespace of the novel, the author outlines the features of interpretations of mythological images in the art of R. Shklyar. Appealing to folk mytholog and folklore allows to determine the traditionalism of mythological images to which author referred. The research of mythological component of the text of the novel makes it possible to talk about partial penetration of elite traditions into contemporary Ukrainian mass literature.

Key words: mythology, mythological image, symbol, mythcreation, real and mystical time space.

Творчість В. Шкляра є складовою розвитку масової української літератури. І хоч донині не сформульовано загальноприйнятої думки щодо вартості такого різновиду літератури та потреб його критичного осмислення, проте замовчувати факт існування масової літератури як феномену сучасній критиці не вдається. Зокрема в українському літературознавстві склалася така ситуація: ця частка

літератури обговорюється, їй дається різноманітна оцінка, починаючи від протиставлення елітарній літературі й закінчуючи шуканням ознак їхнього зближення. Зокрема творчий доробок В. Шкляра став об'єктом наукових зацікавлень Я. Голобородька, Т. Гребенюк, А. Кривопишиної, С. Філоненко, Р. Харчук та ін. Звертаючи увагу на роман у творчості письменника, дослідники намагаються визначити критерії руйнування цього жанру в масовій літературі та творчості В. Шкляра зокрема. Проте побутування у літературознавстві протилежної думки про те, що масова література ґрунтується на традиціях елітарної, дає підстави для визначення спільних поетикальних та жанрових ознак її творів і зразків високого мистецтва.

Метою цієї статті є дослідження міфологічної складової тексту роману «Нікуб. Кров кажана» В. Шкляра, що дасть можливість говорити про часткове проникнення до масової літератури традицій елітарної.

Явище тяжіння творчого процесу до залучення міфологічних символів та образів як предмет дослідження у літературознавстві поставало неодноразово. Вивчаючи взаємодію фольклору, міфології та художньої літератури, дослідники виявили здатність художньої творчості переймати не лише спосіб передачі емоційно забарвленої інформації через конкретно-чуттєві образи, а й синкретичну мову, міфологеми, метафорику художнього мислення.

Проблема міфологізму художнього мислення в українському літературознавстві в основному розглядається у контексті літературних напрямів. Міфологізм визначається як одна з ознак елітарної літератури. Однак, високе мистецтво як динамічна система не може бути повністю організованою та функціонувати обмежено у сучасній культурній ситуації. Частина моделей побудови художньої дійсності, притаманні високій літературі, поступово починають проникати та активно використовуватись

літературою масовою. З огляду на це, як слушно зауважує В. Винник, масову літературу варто сприймати як феномен, що виникає там, де є висока література, використовуючи її традиції [3].

Ознаками міфологізованого тексту, на нашу думку, наділений роман В. Шкляра «Нікуб. Кров кажана», який засвідчує можливість поєднання у одному творі рис елітарної та масової літератури. За допомогою містики й міфології автор робить спробу тлумачення пластів людської свідомості та неконтрольованого підсвідомого.

Кваліфікування будь-якого міфологізованого тексту починається з дослідження міфологічної першооснови. Спробуємо визначити її для роману В. Шкляра. У творі органічно взаємодіють реальний і містичний часопросторові пласти, що постають двома складовими буття головної героїні. Сам автор неодноразово у інтерв'ю наголошував, що навіть умовно навряд чи можна їх розмежувати. За Я. Голобородьком, два субпростори у творі – «реальний та потойбічний – неначе відкриваються один перед одним і, врешті, утворюють той єдиний, точніше, складноєдиний, у якому й живе свідомість Анастасії [2, с 61]».

Елементи реального часопростору в автора психологічно зацентровані. Для свідомості героїні втечу у світ містики можна потрактувати як спробу знайти логічний взаємозв'язок між реальними подіями. Письменник запозичує від готичного роману ірреальну складову, однак використовує при цьому традиційні для слов'янської міфології образи.

У реальному хронотопі на міфологічні образи накладено функцію символу. Це і змія, яку Анастасія приносить у свій дім із лісу в сумочці, і одуд, який лякає героїню серед осені, і кажан, який у нічну пору б'ється у вікна будинку. Смысловий потенціал цих образів-символів накреслюється фабулою та сюжетом твору. За фабулою

роману ведеться пошук фізичного вбивці, а за сюжетом – шукають вбивцю метафізичного.

Героїня на межі нервового зриву, переживши низку потрясінь, намагається досягнути світу свого існування, який набуває рис неосяжного і загадкового. Спочатку свідомість Анастасії фіксує реальні події, де немає місця ні таємничим істотам, ні незвичайним тваринам. По мірі зростання психологічної напруги, жінка втрачає контроль над собою. Органічне переплетення реальності та ірреальності у множинності їх варіантів не дає змогу точно визначити реалії та уявні події, витворені у стані найвищого психічного напруження. Просторові характеристики виявляють багаторівневність. Насамперед, це локус, у якому мешкало подружжя: річка, ліс, який оточує дім, власне сам двір і будинок. Всі предмети, що входять до цього закритого простору, який означається як «реальний», змінюють свої характеристики крізь призму бачення головної героїні. Автор не акцентує увагу навикористанні прийому сну та марення, жодного разу не даючи конкретну вказівку на те, що йдеться про сон, інколи не відділяючи, а лише натякаючи на можливість потрактування подій, викладених у творі, як сон. В. Шкляр вибудовує світи, один з яких набуває ознак реального відображення дійсності, інший – світу фантастичного, що постає крізь призму свідомості стомленої переживаннями жінки.

Оповідь бере свій початок у реальному часопросторі. Однак вже на початку твору до реальності проникають міфологічні атрибутивні знаки, завдяки чому кожна подія із життя героїні набуває містико-символічної проєкції.

У межах сюжету гадючка, принесена Анастасією у дім, як символ має декілька значень. Вона постає провісницею майбутньої недуги і віднайдення героїнею сил на її подолання. Адже у слов'янській міфології гадюка виступала символом зцілення. Друге смислове значення цього

образу – знаряддя кари Божої. У цьому сенсі образ принесеної змії потрактовується як попередження невірній дружині, яка скоро отримає покарання за перелюб. Разом із тим, у метафізичному плані гадючка, яку Анастасія приносить додому після зустрічі з отцем Серафимом, постає символ підступності й лукавства, спокуси. Саме цього значення надає їй сама героїня: «...То змій виповз учора з моєї сумки, змій-спокусник, диявол, перед яким не встояти жінці, як не встояла вона перед ним ще на початку світу. Бо побачила, що дерево добре на їжу, і принадне для очей... і взяла з нього плоду та й з'їла...[5, с. 32]». Тут відчутним є вплив християнської традиції надання образу змія символічного значення спокусника, адже у Біблії змія постає уособленням диявола в раю.

Недобрим віщуном для Анастасії постає одуд. Його голос жінка чує в незвичну для співу птахів пору – восени. За народною традицією одуд – птах, зустрічі з яким слід уникати, бо він є приналежним до нечистої сили. Зв'язок одуда з нею виявляється у прикметах: «коли одуд стукає в кут хати – когось з домашніх чекає смерть; якщо у вікно чи двері – чекати морозу або дощу; якщо одуд кричить, то частіше на неврожай, аніж на врожай [9, с. 409]». У романі Анастасія боїться крику одуда, ідентифікуючи його за народною традицією, як повідомлення «лихо тут».

Отець Серафим розповідає Анастасії повір'я про камінь зради – кирик, що безпосередньо пов'язується із образом цього птаха: «У гнізді одуда можна знайти кирика. Це такий камінчик, який може лежати разом з його яєчками, а може лишитися там і після того, як вилетять пташенята. Його називають каменем зради... Коли цього камінчика, цього кирика, прикласти людині до голови тоді, коли вона спить, то можна дізнатися про всі її думки. Будеш розпитувати – і вона тобі все розкаже. Навіть про власну зраду [5, с. 125]». Легенда про цей камінь була поширена в

Європі за часів відомого середньовічного філософа і теолога Альберта Великого, який записав її у своєму трактаті, присвяченому описам дорогоцінного і цілющого каміння. В. Шкляр в одному із своїх інтерв'ю пояснює, що інтерес до окультних речей і особливе розуміння містичних явищ у нього розвинулися під враженнями від праці французького окультиста Дебароля «Тасмниця руки», над перекладом якої свого часу працював письменник. Звернення автора до символічного образу каменя зради вказує на те, що В. Шкляр міфологізуючи і містифікуючи текст, орієнтується не лише на зразки української традиції міфотворення, а і запозичає європейські образи-символи.

Українські повір'я про одуда дуже близькі до повір'їв про зозулю. Однак, якщо зозуля постає провісником потойбічного життя, то одуд, виступаючи атрибутивним знаком смерті, нещастя і негоди, наділений здатністю мститися людині. В. Шкляр уводить до твору і українське народне повір'я про мстивість птаха. Анастасія чує про це від карлика Іванька, який попереджає про те, що не варто лазити до гнізда одуда: «Хіба Івнко дурний, щоб лазити у гніздо одуда? Ви ще не знаєте, що то за птаха. Він страшніший за сову! І навіть за кажана... Він вам таке може зробити!.. Принесе жарюка у дзьобі і пустить півня. Думаєте, чого одуд на півника схожий – жовто-пістрявий і з гребінцем? Але це ще не найстрашніше з того, що він може накоїти... Він може наслати смерть [5, с. 133]». Як бачимо, автор інтерпретує образ одуда, відзначаючи його схожість із півнем, який в українській народній традиції символізується із вогнем.

Автор уводить до міфологічного простору роману традиційний міфологічний образ відьми. Інтерпретуючи сюжет булгаковського шабашу, В. Шкляр надає важливого значення символіці рудого волосся жінки. Як і Маргарита, яка перенесла неймовірні потрясіння у реальному житті й

стала відьмою із великого горя, Анастасія потрапляє на шабаш у момент найвищої душевної втоми, коли невідомість стає найнестерпнішою. Цьому передують причащення жінки кров'ю кажана, спроба полегшити свої душевні муки за допомогою чудодійної мазі. Як і в першому, так і в другому випадку ініціатором виступає отець Серафим, образ якого у символічному плані уособлює спокушеного чоловіка і спокусника.

У традиційних культурах значне місце займає міфологема речовин. Серед рідин особливе місце відводиться крові, що проявляється через її символіку. Напій, яким отець Серафим причащає Анастасію також виступає прихованим знаком, суть якого розкривається у містичному просторі твору. Через проведений обряд Анастасія стає приналежною до містичного світу, в якому все віддано Демону Волі. Ритуальним напоєм у романі виступає кров кажана. У різних культурах образ-символ кажана, що бере свій початок із давніх магічних обрядів, означає іноді протилежні речі. У Китаї кажан – символ щастя, у Японії – сумне занепокоєння, хаотичний стан. У християнській релігії кажан – птах диявола, втілення Князя Темряви. Свого другого символічного значення цей образ набуває у малярстві. У Ф. Гойї в офорті «Сон розуму народжує чудовиськ» (1797) він виступає символом божевілья, нерозривно асоціюється зі смертю.

В українських народних повір'ях підкреслюється подвійна природа кажана: підступний і лукавий він перед тваринами показує свої крила, видаючи себе за птаха, а перед птахами, навпаки, показуючи тулуб і ноги, видає себе за тварину. Кажан, а точніше його кров, яку довелося скоштувати жінці виступає у романі В. Шкляра передвісником того, що героїні доведеться протягом тривалого часу вести подвійне існування – то занурюватися у безодню свого світосприйняття, то, отямившись,

повертатися до реальності, яка здаватиметься їй сірою й нудною.

З особливою ретельністю автор вибудовує картини сонних візій і марень героїні. Особливої уваги заслуговує візія, в якій Анастасія бачить себе новоприбувшою у потойбіччя. Використовуючи прийом комічного зображення, автор тим не менше намагається конструювати той світ за законами світу реального. Інтерпретуючи міфологічну символіку пекла В. Шкляр будує гротескно-фантастичний образ сучасності.

На основі образів праслов'янських божеств Пека і Цура В. Шкляр конструює комічних персонажів «заместителя главы адміністрації Пека [9, с. 158]» і «главы адміністрації ада Цура [9, с. 158]». У слов'янській міфології ці божества – антиподи, тоді, як В. Шкляр зображає їх у діловому тандемі. Комічний Пек має багато спільного із давньоукраїнським божеством: він так само живе у пеклі і виконує функцію спостерігача за процесом прибування нових грішників на покарання. З гумором автор переповідає про реформу, яку провели у потойбіччі, акцентуючи увагу на тому, що його пекло істотно відрізняється від традиційного. Тут муки, як говорить Пек, максимально наближені до земного життя: «Бо дійшло до того, що пекло багатьом почало видаватися медом порівняно з тими стражданнями, яких люди зазнають на землі [9, с. 160]». Не менш комічним видається розуміння символіки вогню «заместителем главы адміністрації Пеком»: «Ну, що таке, скажіть мені вогонь? Тому, хто помер, він уже не пече і не гріє. До того ж вогонь – це чистота, святість, а ми його переводили на грішників [9, с. 160]». Разом із тим, Пек відкриває суть найтяжчого покарання для людини – це вгамованість. Слова, які промовляє Пек, Анастасія чула у реальності, але впору юності не придала їм значення: «Одне з найвишуканіших покарань для людини – довести їй, що поспішати немає куди, бо її ніде і ніхто не жде [9, с. 160]».

Ця фраза неодноразово повторюється у тексті роману і є зв'язкою на смисловому рівні окремих його частин.

У реальному житті, коли Анастасія потрапляє на лікування до клініки Леоніда Борисовича Цура, вона зустрічає дивного пацієнта, якого лікар намагається зцілити від манії запізнення. Значення слів, із дивного марення у реальності набуває протилежного змісту: Цур реальний лікує хворого, вгамовуючи його, допомагає усвідомити просту істину – поспішати немає куди, тим самим робить спробу повернути людину до повноцінного життя.

Звернення до міфопоетичних образів дає можливість В. Шкляру не тільки наслідувати їх, але й активно інтерпретувати, ламати традиції і наділяти новим змістом, максимально узагальнювати та відтворювати за допомогою них реалії сучасного життя українців. Автор більше всього звертається до традиційних міфологічних образів тваринного світу (змія, одуд, кажан), разом із тим не уникає запозичень із середньовічної культурної традиції (символіка каменю), звертається до образів праслов'янських божеств і хтонічної міфології (образ Цура, Пека, диявола, відьми), магічних атрибутів (кров кажана, мазь на цілющих травах та інші). Перспективним у цьому плані залишається дослідження творчості В. Шкляра у контексті визначення спільних засад інтерпретації міфологічних образів та міфологем у прозі сучасних українських авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винник В.М. Функціонування масової літератури в період постмодернізму / В.М. Винник. – Режим доступу до публікації : http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/theacher/sus_dusct/vynnyk/.htm
2. Войтович В. Українська міфологія / Войтович В. – [вид. 2-ге]. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
3. Голобородько Я. Ретрансляція кітчу : «Елементал»

- Василя Шкляра / Я. Голобородько // Слово і час. – 2003. – № 2. – С. 45–47.
4. Голобородько Я. Український елементарний роман : «Елементал» Василя Шкляра крізь призму художніх цінностей / Я. Голобородько // Літературна Україна. – 2002. – 28 листопада. – С. 6.
  5. Голобородько Я. «Чоловіча» проза Василя Шкляра / Я. Голобородько // Вісник Національної академії наук. – 2010. – № 4. – С. 57–63.
  6. Огнев И. Магия камня / И. Огнев. – Тель-Авив : [б. и.], 2001. – 453 с.
  7. Софія Філоненко. Масова література в Україні : дискурс / гендер / жанр / Софія Філоненко. – Донецьк : ЛАНДОН – XXI, 2011. – 432 с.
  8. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Ц. Тодоров ; [пер. с французького Б. Наумова]. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1997. – 144 с.
  9. Шкляр В. Нікуб (Кров кажана) / Василь Шкляр. – К. : Ярославів Вал, 2010. – 253 с.

*Стаття рекомендована до друку
доктором філол. наук, професором, завідувачем кафедри
української і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Мазохою Г.С.*

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2014 року